

Georges Lacombe -

Lafitte-  
Luitzaldi bat

hoiz ? ?  
huk ?

Euskaltzain udian  
Sarrera Luitzaldia  
(Boyanne: Courrier, 1949)

## Georges Lacombe

Georges Lacombe zenaen ondoko izendatu  
enean, aituz duz atsegin handi zuela, beti  
baitzizaitan ene euskul-lanetan atutatzale  
atatzale. Baienarat heldu zelarik maiz  
ninduen / jakiteko zer ari nintzen eta  
berketan deus berriak atreman nuzetuz.

Ordainez haren argi-ek laguntzen ninduten  
eta alde hortatik zer handiak dirizkat. Gogotik  
nagaitzue eskualari bixain hortaz onintzatuho.

Georges Lacombe Urtegen surtu zen, Briarxon,  
hemegotzi  
~~komunak~~ ehun eta hirietan hogoi-ta hemeretzi-ko urtariduen  
hogoi-ta hametia. Beraz ehun urteak beteko zituen  
heldu den arteazkenean.

Aita Agendara zuen, eturki onekua, hango  
hasen ahaide-artsaetan norbait izan diren gizon  
bixain asko aurki baiginerotzke ofizio edo lizi-molde  
desbardin-tzenetan, notalgu, armada, irakuskuntza,  
sal-erogien eta abar.

Ama aldiz Saint-Gayme-tarra zuen, aitoren  
semeen edo leluu. Badakitze izen horrek eman  
nahi zuela gundari jakes, eta emain zela Mungostelarako

## Georges Lacombe

Eurkatzean Georges Lacombe zenaren ondoko izendatu nindutenean, aitortu dut atzerri handi nuela, beldu izan baitzizaitan ene euskal-kanetan ahulatzale eta sustatzaile. Baionarak heldu zeteratik maiz deritzen ninduen jakiteko zori niri nintzen eta ene ikerketan deus beurririk atxeman nuzuztz. Ordainez haren argirik laguntzen ninduten eta alde hortatik zori handiak dirizkat. Gogotik nazaitzue eskualari bikiak hortaz mintzatuho.

Georges Lacombe Ortezen sortu zen, Biarritz, hegoaldeko ~~hemeretzi~~ ehun eta hiruretan hogi eta hemeretzi, hiru urtarritan hogi eta hametan. Berez ehun urteak beteko zituen heldu den asteazkenean.

Aita Agendarra zuen, eturri onekua, hango haren ahaide-artsaetan norbait izan diren gizon bikain asko aurki baitzizkizkizke ofizio edo lizi-molde desbaldintzuenetan, notario, armada, irakasleentza, salerospen eta abar.

Ama aldez Saint-Gayme-tarra zuen, aitoren semeen adoktorea. Badakitazue izen horrek eman nahi zuela Gondoni gales, eta emana zela Konpostolarrako

bide bazkuntan erakiti estre-azkar batzuen, hain bezelarik hartzen bartziluzten eta artakzen. Hobeago etxeko laginen, besterik ez, Izura-Azmen eta Ostankuan. Hain zuten Ostankorarik ziren Lacombe underaren artasent: ez da mirakulu Amikuzeko euskaltzi totil eta arina ederki bartziluzitan.

Azterik eran dizudan, familia horrek ahaidetk laginen Xuberan, bai eta Anotracandarrak astuzi bartziluzimen, bai eta hemegurtzi garen mendeko Beñak bertakuzi Mardo famakua ere.

Aita gureniko enplegatu handi izanaz, Goerger-en etxekoak nahi baino usuaiz aldaira zuten eta hiritz-hiri zabiltzan. Honela gure gazten ititzi zen bederen Digne, Angolême eta Bordeleko itastegietan. Ukan zituen erakaste onak, ba eta zentzait ere omen handikoa, hata nola Patel germanolaria, Buissonde itxuruzaketa, eta Bannis filozofua. Azken hunek gidatu zuen filozofiatko alomietan.

Lacombe gazteak Bordelekit jo zuen Pariserant eta hemegurtzi urtean "licencié en philosophie" izaganetik, urte bat egon zen soldado (1900-1901).

Soldadogotik landa, egundainoko harkesan, itastegia lortu zen beriz eta "Sorbonne" eta "Collège de France" deitu

eraketa guren-gorenetan, irakasle adituena irizigati.

Oroin filosofian lotua zehaziaz hagin eta aztaparez, eta nahiz gut hizkuntzatarin ospalzen dugun, ez dut aste ahanzerat utzi behar dugun filosofiaz utian duen hezka iraunkorra.

"Société de philosophie" talasunari arazo jarraitzen zion eta aghenean haren buru ere ezari gutzen.

Filosofia erakusle ere kausi zitaketen Sorbonan hornalaxeko gertatitako lekora. Oroin haren irakle batak kuma nota aipatu duen, frantsesetik itzultzen duetan gultun batean: "Ele alferrik gorte baderama bere irakuspen gartia: paper-mutur batak batzu mahainaren goinean hedaturik eta estilon arku ezherreko errietan xut, ezagun du arpu dituen liburuak, zahar eta berri, ez dituela zeharkatu ez eta araketik miatu, bai ordeen azken ~~per~~ piztuetaraino eta buruzen buru. Posteban bezala bagaramatza korabirik Platon agurearen ganik ~~Plat~~-Jacques Chesnier-en ganat bide nabar Leibniz, Maine de Biran, Hamelin eta Brunschwig baltzen berri emaiten daukuta. Durkheim eta Levy-Bruhl ez ditue hantak laudatzen. Azken kuntzag ere erakari dauku A. Lionen zirkulo bat: Levy Bruhl, mais n'écrit pas"

Aldiz ganet, Lachelier eta Bergson biziki gora dauzka. Ernan dauket, Lacombe jaunak lagunez lagun hura eta musika, miti-uhaldia eta ausketa ere, frango nerke dituzela. Hemen, erakaste hundu, serioz emaiten du, grekotas zaharren "hierous eirenaios" laken pareko.."

Huntan baratzari dut ikaslearen ateraldia. Lacombe-k ez zuen guti irri egiten " hierous eirenaios" hori, apez bakesu " hori aditu bala.

Lacombe-k gora zuznala ganet, Lachelier eta Bergson, ez da dendarik. Nihauri ashi aipatu dauzkit behin baino gehiagotan.

Pierr ganet medikueren " En maladies de la pensee " delako lanak salatu omen zion adimandaren eritasuneh hizkuntza guziah hutsalzen dituztela, eta " En langnes sont l'expression d'une fonte d'etats d'ame spontanés, inreflectés et peu contrôlés ". Beraz logikak ez duela deus ikustekorik hizkuntzalarien arteko asto auzitan. Bizkitarlean Lacombe-k ez zuen usle gizonaren zentzun main eta zira Anta talzuen mekanika bat gaketela : izpiritu garbaiten beharra bazaukan.

Lachelier-en idealismoa biziki gustokoa zuen

eta haren eskutitz batzuek ager. arazi dituzte liburutan erakusteko  
 filosofo horiek ez zuzen utzituzen materia, nahiz  
 pentsamenduarien meneko egaritzen zuten. Eacombek  
 oharitzen zuen "pentsamenduarien pentsamenduak",  
 baina badelien fededunak gain hartuz gaurharirik  
gaur. gaurerako izate hori, gura adierchi deari ez  
 siltzaien iduritzen izate horrek hita horik badukela  
 Bergson ere gogokua zuen. Haren obra gusirik  
 bilduak zituen bere liburuetan. Hori ez auziz,  
<sup>jakiten</sup>  
~~jakiten~~ zuelarik Bergson nuntarik hitzaldiak baten  
 emaktera zuela, izan zedin Angletarian ala Alemanian,  
 bazuakun entzulerak, nautsi horiek zerbaiek betri  
 ateralzen bazuen ere, deus harenik ez galdu  
 nahiz. Aitortzen zuen Nautsi hori Eliza aternino  
 heldu izan zela, baina ez siltzaien horraizano  
 jarraituzen, nahiz betri erespeta handirekin  
 guresten zuen, urrats horren gatik ere.

+

Filosofoaz baduk auzi erarik eta behar bada  
 sobera. Guoguzen mintza euskarazkoaz. Gehienek  
 nautsi euskarazkoaz gaurharirik filosofo bairu.

Berak gogirik hondalzen ohi zuen auzirik  
 sirtu siltzaien euskararen alderako deia.

Hamabi hamahiru urte zituzke larrik, Angulameko  
 bituru zahar saldaegi batean hauleman zuen Mauleko  
 Sallatari ren "Chants Populaires du Pays Basque"  
 famakua. <sup>gaur</sup> Marioriko izanez berak bere susetarik erostello,  
 amari keinu egin zion, eta amak egin zion present.  
 Mutiko Muxhorak, bertan eta aise, buruen buru guguz  
 itasi <sup>omen</sup> zuen, amak frantzeserak itzultzen zioten.

Hastapen xume hurek uhan guela endorio!

Racembe guizik ihiztari jarritzen behin euskal  
 kantuen eta gero euskal paper bituruen ondorio -  
 harri garriko euskal bituruegi bat bildu zuen,  
 ateman ahali nako idazkiak erosit, eta egin  
 erosit horak bere orduz hupiatuz.

Hoin mehez bildu biturueri ez ditake aise  
 asma zentabotari no atxikia zen. Orroik naiz  
 behin Luis Dassance zenak galde egin zituztela  
 garesta, Etxakunen bizpahiru kantua. Bere  
 adixkideari ezetz idoz bat egin ihardetsiz eni igeri  
 zanghitan zentab leno: "Errozu gure adixkideari  
 neholaq ore ez dudala postari fidatzen ahad bituru  
 talios hori: ez naiz eta ene buruari berari behin  
 ere fidatzen menturatzen burdin bidez nabiltalarik:  
 egungo egunean ez da itxipunik eta ohoiztzerik  
 baizik denetan aipu!"

J

Bestea euskalgale eta euskalari handiaren omena  
egin zuten = izatez euskalaren atole haren mendea  
gorrati egin den batasun, agerkari edo lantegi guzietan  
hauz izen auzkitzen dugun, luze eta nekagarri ere  
baitateke denon aipatzea.

Halere erranen dugun Euskalgaleen Bilgorteko  
hida zaharretarik zela eta memento batez  
batazun hortako buru ere izendatu zutela. Baionan  
"Cercle d'etudes euskariens", Societe de Sciences, Lettres  
et Arts" batzurdetan hida da, Donostian "Sociedad  
de Estudios vascos delallean, Parisen Societe Francaise  
de Linguistique aipatuan. Antikuluak hasten orotarik  
barualtzen ditu; baionan bereziki "Revue internationale  
d'Etudes Basques" famatuko idazkari izanen da Julio  
de Urquijo-ren mende. 1920-an Euskalgaleindian  
sartuko da Broussaire zenaren orotari.

Hauz lanez ez naiz mintzatuko Charr. Bon  
aditxidearen baratzeko lileak ez baititub funditu  
nahi.

Izartelutz, harkhitako guze solusez zerbitxu  
erranen dautznet.

Baionan errezedituzen minduak Hotel Constant  
Sanizpinatoko zubi buruan, bazkal artean solas



egiteko = Bazantzan etxe hartan ungi jaken zela eta  
hobeiki edaten, haatik harko hatea prozin hutsa  
zitzaien, eta hartzaren hartzeho zutia iragan behan  
ginnex "Au panier fleuri" bazantzeletan "aketa",  
onaren aharlatzen.

Aitua hiru dautzuet bazantza estimatzen bannen  
ere, ungoi nintzela jaun jakintza haren lagungoaz  
eta begiak xurixurix hartzen, zer berri ikusiko nuen  
haren ganch. Banakien ala baina iturri ateratsa zela.

Ez zen haatik <sup>behi</sup> emex jakitea zer zuen golluan.

Zer bait galdalzen nirenean, haren ardurako  
ihardespera hunkatzekoa zen: "Schuchardt-ek konte  
errotan du; Uhlenbech haatik ez da aburu berria,  
huna zer dion; "Izkueta aldiz Van Eys-i esku  
ematen dio, zera erranez... "Izkitarlean Sarochandy-ri  
entzun diot berzela argi ditakela ongi huri, nahiz  
Gavel-ek baduen gaku desberdin bat...". Hets,  
dener izitziak emanen zaitzuten, berak bererik  
salatu gabe, berak izotzirik ezan ez bala bazala.

Beharrik zer bait aldiz mitia luzatzen zitzaien  
eta bere aburuak agertzen zituen

Arditidez, euskararen iturbarenez danda-mundak  
zagon: Schuchardt bere jainko ttipia izaki eta hurreli

Iberotarren mintzaira emanik euskararen arbaso, ez zuen  
 gezuratu nahi, baina ez zuen osoki ginesen. Caucasen  
 urbegi berria ez zuen barlezpada ukaltzen, baina beha  
 zagon, orainko frogak ez ahoz. Iduritzen bezelako  
 "indo-europeano" <sup>zaharrak</sup> bazuketela behar bada zerbait ahardego ukarrik  
 arpadetiko mendetan; errumanien hizzak zituen argienak hausiltzen,  
 baina aktuz zuen latina ez zela nehundik ere gure  
 mintzararen onta izaten ahal.

Euskalki gaudien aldekoa zen, ta eta euskara  
 batuen etsain, "hybridisme dialectal" izengoditzen  
 zituenerdik. Erroten nion frantsesa batetarnu  
 zela estuadetaiko mintzaira nahasiz. Aditidez,  
 egin ukatzen da (obscurement) "le cavalier avec son  
 cheval", "hybridisme phonétique et dialectal" egiten  
 egiten dugula oharri ere gabe. Iduri zitparlan  
 batasun beharretanago girela berengo beharretan  
 baino. Ihardosten zaitan: "Euskalki-ek elgar  
 argitzen dute eta heh gabe ez ginezake xita zer  
 zitaketen lehenagoko euskara. ~ Egin handia,  
 nion erreferatzen; baina nahiago dute euskara  
 hizi eta aghaz dadin emehi-emehi batetarnuz, lehen  
 zer izanor zen jakin baino. Hontan astitito zehar  
 ginen.

Berzalde erpikatzen zuen egiazko linguista  
 batek mintzaira den bezala hartu behar duela

aipatu gabe ez zuzenberrunik ez mahurheriarik ere -  
 Gogotik emarten ahalko zuen behatutakoak begala :  
 « Je me suis détecté à l'étude de magnifiques  
 maîtres grammaticaux, car je suis linguiste, et non  
 biologiste de la langue et non médecin »

Zenbaitok nahiazu duzu mediku izan.

Lacombe euskal hitzez arka handia hartu zuen.  
 Hiztzeri jakintzaek usle dute hitz bat beti  
 aintzineko hitz batetik sortzen dela - Lacombe  
 on hartzen zuen, gehienetan hola gertatzen dela,  
 baina, Bergsonekin ados, iduri zitzaien hitz  
 asko egungo egunean ere berri-berritik sortzen  
 direla. Adibidez aipatzen zuen Hasparnekho  
 andere batzuek kafeari eman zieten berri arkeko  
 izen berria : aketa, ta eta Baden Paul-ek  
 « Ezkuten » hitzari nansiarri eman ziona gamboze.

Ez dut ere ahantzi nahi berretzen gintuen  
 oasi bat : Lacombe bere doktorako euskalari  
 gehienekin dogmatizat zaitzan euskal aditzaren  
 jasotaketan, nik ez; baina samurta gabe egon  
 ginen <sup>baharra</sup> triak gure herria.

Hizkuntzalari batzuek erahasten zuten  
 mintzairaren beti erretuz doatzeko bisaren eta

higatzearen bultzaz. Lacombek ezetz zion deplombi-  
 Horta zigurik arras bat nintzen hartuta, i'kusten  
 duotalarik Homeroren egunetarik ~~erara~~ hunkat  
 zer ziri behala bilakatu den Heladako mintzaira.

Lacombek istualdun idazle gazteri aholtzu  
 edo kontratu latur hau ematen ohi zaitzun:

« Otu ez izan ez paria ez zimino! » Huna  
 zer erran nahi zuen. Ziminoa eta Indiako  
 paria, biak bi begiak onuzari landatuta bigi  
 dira, ziminoak nahi baitu bardezpada berzeen  
 itahina egin, eta Indiako paria delatua  
 oro hartu baitu, saltu onuzoko hastek egiten  
 dutena, eta hauiek egiten dutenik ez baitu denus  
 ere egin behar. - Oroen buru, ez da hau zimino  
 bario gehiago; berdin esklatu da, berdin  
 berzeen esklatu, nahiz kontrako gisa botez.  
 Gauden libro eta ez bali erdararen iharan edo  
 erdararen leharo.

Hona Lacomben azken aholkuetarik bat.

Sauhal ez dela alferrenerarik.

Engo-tek ordu barlut geldotzea, utz nezoizue  
bi hitzez erran dezadan notalkua zen ene gustuko  
georges lacombe adixkidea:

Gizon bat zen ernea, nehun ezin egona,  
ezhizteku ere astirik atxeman ez zuena;  
aisetasun batean bizirik, buru-lanetan dohatsa,  
jahitalez ezin asea, dena liburua eta paper  
zahar, itentzale suhar eta ximena, bertzean  
lanen jupe zomutz bainan zuzena, Puskal  
mintzaira eta chiduren begirale zitalza,  
eustalari gazte eta zaharua sustalzailea,  
jitez zelarik lagunhin, jostakin eta alegern,  
nahiz zentrik aldiz hitza. <sup>st</sup>  
Bada hitzue naski zoin dertuzagarria izan  
zen jahintsun ohoragarri hotsen heriotzen.

Egun batez Pariseko haren adixkideak  
ohartu ziren eri handi zela, eta batak  
jahin-arazi zuen berria eustal-herriko ezagun  
bati. Hurren etza bat igorri, agian laster  
sendatuko zela.

Lacombek-ri garbitu eta artuzerat atoni  
adixkideak gogorri erusatu zituen;

- Zen dugue ala ene hitzzen berandesten,  
luzter guzietarak hedatzen barutzue berria!

eta hasarre atdi batean denak hitzatu  
zituen etxetik, etxeko <sup>ber</sup> neskaten barne

Baharich Anusim.ia, nehuri deusih eran gabe  
ju znen uspicat balerak. Han hit zen ahaderch,  
ndixhiderch eta apazich gabe, eta thustzi zutan  
berdin nehur gabe hiki urukur balerin.